

De Rus uit Parijs

Dostojevski en de grenzen van de Nederlandse
en Vlaamse literatu(r)(en)

PIETER BOULOGNE

The Russian from Paris. Dostoevsky and the borders of the Dutch and Flemish literary systems

Central to this article lies the question what a recent study on the Dutch reception of Dostoevsky in the period from 1881 until the outbreak of the Great War can tell us about the borders of the Dutch and Flemish literary polysystem(s). An overview is provided of the observed intersystemic transfers, in the critical texts dealing with Dostoevsky, as well as in his early Dutch translations. It turns out that the writer's early Dutch reception bears a heavy French stamp both in its critical and in its translational aspect. Nevertheless, it is argued that the observed dependency should not be attributed to the Dutch literature as a whole.

Onze literatuurhistorici worden sinds jaar en dag beziggehouden door de vraag of er één Nederlandse, dan wel twee Nederlandse literaturen bestaan. Om het in polysysteemtheoretische termen te stellen: of de Vlaamse literatuur een subsysteem vormt van het Nederlandse polysysteem, dan wel een op zichzelf staand, hiervan te onderscheiden polysysteem. De Geest en Dorleijn wijzen erop dat deze vraag onmogelijk eenduidig kan worden beantwoord.¹ Al was het maar omdat de polysysteemtheorie niet voorziet in duidelijk aftoetsbare criteria om polysystemen van elkaar te onderscheiden. Toch weerhoudt dat onderzoekers niet om op zoek te gaan naar potentieel significante verschillen tussen de literatuur in Noord en Zuid. Dat onderzoek beperkt zich niet tot het in beeld brengen van verschillen tussen de Nederlandse en de Vlaamse literaire productie: ook de receptie van buitenlandse auteurs wordt aangewend om te peilen naar de grenzen van de Nederlandse en Vlaamse literatu(r)(en).

Een van de schrijvers die in dit verband al enkele malen is opgevoerd is Fjodor Dostojevski. Dat is ongetwijfeld ten dele de verdienste van J. Kingma, wiens bibliografie over de Nederlandse receptie van Dostojevski een schat aan onderzoeksmateriaal omvat.² Hoewel die receptie tot voor kort nog niet systematisch ontgonnen was, suggereerde Gobbers enkele decennia geleden al dat de receptie van de Rus in Vlaanderen gedreven werd door nationalistische

1 G. Dorleijn en D. de Geest, 'Een of twee Nederlandse literaturen? Is dat wel de goede vraag? Enkele methodologische kanttekeningen', in: R. Grüttemeier en J. Oosterholt (red.), *Een of twee literaturen? Contacten tussen de Nederlandse en Vlaamse literatuur sinds 1830* (Leuven 2008) 197-221.

2 J. Kingma, 'Dostojevski in het Nederlands', *Maatstaf* 1 (1981), 151-184.

motieven, die in zijn receptie in Nederland ontbraken.³ Enkele jaren geleden werd de auteur van *Misdaad en straf* ook ter sprake gebracht door Grübel, die eveneens aan de hand van zijn vroege receptie een licht wilde werpen op de kloof tussen Noord en Zuid.⁴

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de Franse, Duitse en Engelse intersystemische cultuurtransfers in de kritiek en in de vertalingen die tijdens mijn onderzoek naar de vroege Nederlandse receptie van Dostojevski aan het licht zijn gekomen.⁵ In dit onderzoek zijn verschillende kernpunten van de *histoire croisée* vertegenwoordigd: vertrekkend van kleinschalige descriptieve vertaalwetenschappelijke case studies, gevoerd op onderzoekscorpora in het Russisch, Frans, Duits en Nederlands, werd in diachroon perspectief uitgezoomd naar de bredere, transnationale context, waarin ik als Vlaamse slavist aan de hand van de polyssysteemtheorie naar verklaringen heb gezocht voor de in de vertalingen vastgestelde verschuivingen. Omdat de *histoire croisée* eerder een aanzet tot een moderne onderzoeksmethode is dan een theorie, schiet deze tekort als verklaringsmodel. De polyssysteemtheorie kan daarentegen wel dienen om vastgestelde cultuurtransfers te verklaren, maar is dan weer moeilijk operationaliseerbaar om deze vaststellingen te doen. In die zin vullen beide benaderingen elkaar goed aan.

De combinatie van de *histoire croisée* met de polyssysteemtheorie maakt het mogelijk om enkele feitelijke correcties en nuances aan te brengen in de onderzoeksresultaten van Gobbers en Grübel. Daarnaast worden in dit artikel de vastgestelde intersystemische cultuurtransfers, met name de transfers afkomstig uit de Duitse en de Franse literaturen, geïnterpreteerd in relatie tot de grenzen van het Nederlandse polysysteem in de bestudeerde periode. Eerst moeten echter de omstandigheden worden geschetst waarin Dostojevski in Frankrijk en Duitsland uitgroeide tot een modefenomeen, waarna hij ook in het vizier kwam van de Nederlandse critici, uitgevers, vertalers en lezers.

Dostojevski's doorbraak in de dominante buurliteraturen

Aangezien Fjodor Dostojevski (1821-1881) sinds jaar en dag tot de canon van de wereldliteratuur behoort, kan het verbazen dat hij bij zijn leven buiten Rusland onbekend en onbemind was. Pas na zijn pompeuze begrafenis in 1881, waarover ook de buitenlandse pers berichtte, kwam er een proces op gang dat hem in het Westen prestige zou brengen. Gezien de beperkte verspreiding van de Russische taal, kon Dostojevski in Europa enkel doorbreken als hij vertaald

3 W. Gobbers, 'Dostojevski in Vlaanderen anno 1885: het andere receptiemodel', *Spiegel der Letteren* 1 (1984), 2-16.

4 R. Grübel, 'De receptie van Dostoevskij in de Nederlandse en Vlaamse literatu(ur)en tijdens het interbellum', in: R. Grüttemeier en J. Oosterholt, *Een of twee literaturen?*, 47-67.

5 P. Boulogne, *Het temmen van de Scyth. De vroege Nederlandse receptie van Dostoevskij* (Amsterdam 2011).

werd. In de regel verwerft een schrijver echter weinig prestige met vertalingen. Volgens de polysysteemtheorie kunnen vertalingen enkel doordringen tot het centrum van een literatuur als deze jong, perifeer of in crisis is.⁶ In de jaren 1880 waren noch de Duitse, noch de Franse perifeer of jong, maar ze hadden wel degelijk met een crisis te kampen: het bestaande repertoire werd ervaren als ontoereikend om de veranderde literaire behoeften te bevredigen. Zowel in de ene als in de andere literatuur werd Dostojevski door toonaangevende critici naar voren geschoven om hieraan een mouw te passen.

In 1882 verscheen in Leipzig de eerste Duitse vertaling van *Misdaad en straf* onder de titel *Raskolnikow*. Hoewel Wilhelm Friedrich de uitgever was, was het de vertaler Wilhelm Henckel die in deze onderneming zijn geld had geïnvesteerd. Omdat geen enkele uitgeverij het financiële risico wilde lopen, draaide hij zelf voor de drukkosten op. Hij zorgde ook voor een grootschalige publiciteitscampagne. Als criticus stelde hij Dostojevski voor als een edele mensenvriend en begiftigd psycholoog. Per post bezorgde hij meer dan honderd exemplaren aan vooraanstaande progressieve literatoren, waaronder Heyse, Grosse, Freytag, Ebers en Brandes, die in zijn ogen goed geplaatst waren om de lezer aan te zetten tot het lezen van Dostojevski.⁷ Al snel kwam er een stroom lovende recensies op gang, eerst in veelgelezen sociaal-democratische en later ook in meer traditionele tijdschriften, die Dostojevski in het centrum van het literaire debat plaatsten.

Het plotse succes van *Raskolnikow* was in belangrijke mate te danken aan de Duitse naturalisten: een nieuwe generatie van jonge schrijvers en critici die hun buik vol hadden van de traditionele Duitse schoonschrijverij, die het Duitse rijk ophemelde.⁸ Zij snakten naar een nieuw soort literatuur, die reële aandacht zou besteden aan de sociale uitwassen die in het door Bismarck met ijzer en bloed eengemaakte Duitsland ieder dag aan zichtbaarheid wonnen. Henckel speelde handig in op dit verlangen door in zijn voorwoord en in de literaire kritiek een humanistische interpretatie van *Misdaad en straf* te suggereren, wat in de literaire kringen van Leipzig, Berlijn en Frankfurt zorgde voor een toegenomen belangstelling voor Dostojevski. Tegen het midden van de jaren 1880 zou deze belangstelling de vorm aannemen van een gegeneraliseerde Russische hype dankzij de ruggensteun van een gelijkaardig fenomeen dat zich toen voltrok in Parijs.

Een van de vooraanstaande intellectuelen die van Henckel een exemplaar van *Raskolnikow* toegezonden kregen, was Emile Zola. Op verzoek van de Duitse vertaler polste hij in de lente van 1884 naar de bereidheid van de Franse uitgevers om een Franse versie van *Misdaad en straf* uit te geven, maar zijn verslag hierover was pessimistisch: 'J'ai trouvé une grande répugnance chez les éditeurs

6 I. Even-Zohar, *Polysystem Studies* (Tel Aviv 1990) 47.

7 V. Moe, *Deutscher Naturalismus und Ausländische Literatur. Zur Rezeption der Werke von Zola, Ibsen und Dostojewski durch die Deutsche Naturalistische Bewegung (1880-1895)* (Oslo 1981) 110.

8 S. Hoefert, *Russische Literatur in Deutschland. Texte zur Rezeption von den Achtziger Jahren bis zur Jahrhundertwende* (Tübingen 1974) ix.

Afb. 1 Burggraaf Eugene-Melchior de Vogüé, die Dostojevski in West-Europa op de kaart zette.

français [...] Ils disent que les traductions ne se vendent pas en France, ce qui est vrai'.⁹ Terwijl Zola niet in staat bleek om enthousiasme voor Dostojevski op te wekken, verrijkte de prestigieuze uitgeverij Plon in hetzelfde jaar 1884, in weerwil van de Franse weerzin voor vertalingen, de Franse boekenmarkt met *Le crime et le châtement*. Dat dit boek insloeg als een bom, was in belangrijke mate de verdienste van de welbespraakte criticus Eugène-Melchior de Vogüé (1848-1910), die van zijn jarenlang verblijf als diplomaat in Rusland gebruik had gemaakt om zich te verdiepen in de Russische letterkunde.

De Vogüé had twee motieven om Dostojevski te populariseren bij het Franse publiek.¹⁰ Het eerste was van politieke aard. De Franse-Duitse oorlog van 1870 en de Duitse eenmaking, die door de Europese grootmachten bedreigend ervaren werd, hadden Frankrijk en Rusland in elkaars armen gedreven. Omdat De Vogüé een broertje dood had aan Duitsland – ook in letterlijke zin: hij had zijn broer zien sneuvelen bij de slag van Sedan – en russofiel diplomaat was, steunde hij het nieuwe internationale bondgenootschap tussen Frankrijk en Rusland ten volle. Hij wilde deze alliantie te consolideren aan de hand van Frans-Russische cultuurtransfers. Zijn voornaamste drijfveer was echter van literaire aard. Net als veel lezers en critici van zijn tijd, achtte hij het amorele, dogmatische naturalisme dat de literaire scène van Parijs in zijn greep hield verantwoordelijk voor het prestigeverlies van de Franse letteren: 'le réalisme devient odieux dès qu'il cesse d'être charitable'.¹¹ De teloorgang kon worden vermeden als de Franse literatuur een koerswending zou nemen in de richting van de Russische romanschrijvers: ook zij schreven op een realistische manier over ziekteprocessen en maatschappelijke problemen, maar hun beste werken

⁹ Geciteerd naar R. Loew, *Wilhelm Henckel – Ein Mittler Russischer Literatur und Kultur in Deutschland (1878-1910)* (Greifswald 1991) 78.

¹⁰ E.-M. de Vogüé, *Le roman russe* (Parijs 1886) viii.

¹¹ Idem, xxiv.

ademden naastenliefde uit. De Vogüé riep zijn landgenoten expliciet op om de schrijver van *Le crime et le châtement*, die in zijn ogen een begenadigd psycholoog en filantroop was, te omarmen als een nieuw literair model.¹²

Het plan van De Vogüé werkte: in het midden van de jaren 1880 stortten de literaire kringen in Parijs, met name de literatoren die daarvoor met het naturalisme hadden gedweept, zich op alles wat Russisch was (of ervoor kon doorgaan), en als neveneffect ook op de boodschapper. De Vogüés essaybundel *Le roman russe* werd een internationale bestseller, wat hem in 1901 lidmaatschap van de Académie française opleverde. Toch waren de meningen in Frankrijk over de Russische literaire mode verdeeld. Omstreeks de eeuwwisseling werden de chauvinistische aanvallen tegen buitenlandse elementen steeds scherper – getuige daarvan de Dreyfus-zaak. De Vogüé werd verweten dat door de deur die hij had opgezet voor de Russen, die hij een ingebeelde originaliteit zou hebben toegedicht, ook andere noorderlingen het Parijse toneel opgemarcheerd kwamen, zoals Ibsen en Maeterlinck. Overigens was de burggraaf ook zelf verbaasd over de ongebreidelde kracht van de hype die hij had gecreëerd, maar de popularisering van Dostojevski in Europa's meest prestigieuze literatuur was onomkeerbaar.¹³

Dostojevski werd zowel in Duitsland als in Frankrijk in minder dan een decennium na zijn ontdekking gecanoniseerd, maar dat wil niet zeggen dat alle aspecten van zijn poëtica of alle werken van zijn oeuvre het voorwerp waren van dezelfde bewondering: Dostojevski werd gepropageerd voor zover hij een wenselijke correctie en aanvulling op de bestaande literaire repertoires kon vormen, voor zover hij aandacht besteedde aan de problemen van de lagere klassen of zijn evangelisch geïnspireerde naastenliefde tentoonspande. Wat niet in dit kraam paste, maar daarom niet minder essentieel was voor het werk van Dostojevski – zoals zijn strijd tegen sociale ideologieën afkomstig uit het Westen, zijn patriottistische religiositeit, of zijn venijnige satire op de nek van etnische minderheden – werd in de kritiek in de regel verzwegen. Daarnaast bestond er onder de dominante Franse en Duitse critici een consensus dat Dostojevski geen kaas gegeten had van romancompositie – met name zijn rijpe werken golden als mislukt – en dat zijn schrijfstijl te wensen overliet.

Deze kritiek had verregaande gevolgen voor de vertalingen: recent vertaalwetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat de eerste Duitse en Franse Dostojevski-vertalers zich moeite hebben getroost om de Russische schrijver aan te passen aan de geprojecteerde verwachtingen en wensen van het lezerspubliek.¹⁴ Op macrostructureel niveau zijn de meest spectaculaire verschuivingen te vinden in de vertalingen van Halpérine-Kaminsky en Morice, die in Frankrijk klassiek geworden zijn. Zo is de oorspronkelijke intrige van *De gebroeders Karamazov* in sterk gewijzigde vorm terecht gekomen in *Les frères Karamazov* (1888): de vertalers, die door De Vogüé gewaarschuwd waren voor een

¹² Idem, lv.

¹³ F.W.J. Hemmings, *The Russian novel in France 1884-1914* (Oxford 1950) 77-81.

¹⁴ Boulogne, *Het temmen*, 399-719.

cultuurschok, achtten het nodig om de volgorde van de hoofdstukken aan te passen, integrale hoofdstukken te schrappen en er zelf een zestal nieuwe te bedenken, zodat het boek een happy ending krijgt. Een andere *belle infidèle* van hun hand is de eveneens zeer succesvolle Franse vertaling *L'esprit souterrain*, dat een amalgaam is van twee radicaal verschillende werken van Dostojevski: het sentimentele verhaal *De hospita* (1847) en de satirische *Aantekeningen uit het ondergrondse* (1864).

Intersystemische cultuurtransfers in de vroege Nederlandstalige Dostojevski-kritiek

In de Lage Landen werd Dostojevski bij zijn leven meer nog dan in Frankrijk en Duitsland genegeerd. Geen enkel fragment van zijn proza werd vertaald in het Nederlands en zijn naam werd in de letterkundige pers niet ter sprake gebracht. De literaire motieven die de inzet vormden van Dostojevski's popularisering in Frankrijk en Duitsland, waren in veel mindere mate van toepassing in het Nederlandse taalgebied. Aangezien de industrialisering in Nederland en Vlaanderen veel trager op gang kwam dan in Duitsland, was er geen urgente noodzaak om, zoals de Duitse naturalisten bepleitten, in de literatuur meer aandacht te schenken aan sociale excessen. Evenmin was het literaire toneel in de greep van een amoreel naturalisme zoals in Parijs – in Nederland kreeg het naturalisme pas na 1888 voet aan de grond.¹⁵ Het was dan ook (nog) niet aan de orde om Dostojevski in te zetten als antinaturalistische strijdkracht, waartoe De Vogüé had opgeroepen. Dat Dostojevski in het midden van de jaren 1880 in de Lage Landen dan toch uit de onbekendheid is gehaald, was het gevolg van intersystemisch imitatiegedrag. Dat is althans de indruk die gegeven wordt door recent onderzoek naar de vroege Nederlandse receptie van Dostojevski, waarbij kritische bronnen en vertalingen geanalyseerd werden en de betrokken institutionele actoren in kaart werden gebracht.¹⁶

De vastgestelde intersystemische cultuurtransfers zijn afkomstig uit literaturen die centraler gepositioneerd waren dan de Nederlandse. Het gaat vooral om transfers afkomstig uit de Duitse en Franse literaturen, waarin de Dostojevski-hype van de jaren 1880 de pennen het meest in beroering bracht, en amper om transfers uit de eveneens naburige dominante Engelse literatuur. Slechts een paar teksten van de vroege Nederlandse Dostojevski-kritiek zijn tot stand gekomen onder invloed van Dostojevski's Angelsaksische reputatie. Dat geldt bijvoorbeeld voor het allereerste bericht dat voor zover bekend over deze auteur in de Nederlandstalige pers verscheen: het overlijdensbericht dat in 1881 verscheen in *De portefeuille*.¹⁷ Enkele decennia later verscheen nog een

15 Zie W. van den Berg en P. Couttenier, *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur. 1800-1900* (Amsterdam 2009) 503.

16 Boulogne, *Het temmen*, 215-397.

17 Anonymus, 'Necrologie', *De portefeuille. Letterkundig weekblad* 2 (1880-1881), 433.

bijdrage over de auteur die in feite uit het Engels vertaald was: een studie van de Russische anarchist Kropotkin,¹⁸ die in Engeland een toevluchtsoord had gevonden. Voor het overige werden geen noemenswaardige cultuurtransfers teruggevonden afkomstig uit de Engelse literatuur: dat valt ook niet te verbazen, aangezien de Engelse literatuur zelf pas reële aandacht besteedde aan Dostojevski nadat De Vogüé zich over hem had uitgesproken.¹⁹

In een recent artikel concludeert Grübel dat de Nederlandse Dostojevski-receptie in eerste instantie parallel verliep met de Duitse, en de Vlaamse met de Franse, waarmee hij suggereert dat de Vlaamse en de Nederlandse literaturen aanvankelijk grote verschillen vertoonden, maar later naar elkaar toe zijn gegroeid.²⁰ Cruciaal in zijn bewijsvoering is de vaststelling dat de Vlaamse criticus Gustaaf Segers bij het schrijven van zijn artikel 'Fedor Michaelowitch Dostoiwsky'²¹ – één van de eerste die over de Rus in de Nederlandstalige pers verschenen – onder invloed van De Vogüé stond. Een analyse van de teksten die de Nederlandstalige Dostojevski-kritiek uitmaken, bevestigt echter wat Romein al eerder had vastgesteld: dat ook Nederland voor de Dostojevski-kritiek in een eerste periode naar Parijs keek.²²

Er zijn heel wat cultuurtransfers afkomstig uit de Duitse literatuur te vinden zijn in de stroom aan secundaire Dostojevski-literatuur in het Nederlands. Bijvoorbeeld verscheen in 1884 in *De Amsterdammer*, een van de weinige fora van het Nederlandse letterkundige landschap dat in de vroege jaren 1880 openstond voor nieuwe vormen in de literatuur, een anoniem artikel over het toen niet in het Nederlands vertaalde boek *Misdaad en straf*.²³ Om Dostojevski aan te prijzen, verwijst de recensent naar vooraanstaande Duitse critici als Georg Ebers, Paul Heyse en Georg Brandes, de Deense criticus die in Duitsland geholpen heeft bij de popularisering van Dostojevski. De Duitse hand laat zich ook voelen in de eerste Nederlandse vertaling van *Misdaad en straf*, verschenen onder de titel *Schuld en boete*²⁴: het voorwoord bevat een bloemlezing van lovende citaten van critici die voor het overgrote deel van Duitse afkomst zijn. De namen Ebers, Brandes en Heyse zijn ditmaal aangevuld met 'Fr. Bodenstedt, Jul. Grosze, Rob. Waldmüller, Hyronym. Lorm, E.A. König, R. Döhn, L. Laistner, e.a.'. Bij nader inzien gaat het om een vertaling van een Duitse reclame-advertentie van Henckel. Overigens werd deze 'Duitse lauwerkrans' door de Nederlandse kritiek weinig geapprecieerd. Een anonieme criticus laakte de aan de uitgever toegeschreven hoop dat 'waar George Ebers [...] den loftrompet

18 P. Kropotkin, *Idealen en werkelijkheid in de Russische literatuur* (Gent-Amsterdam 1907). Vertaald door Fanny MacLeod-Maertens.

19 H. Muchnic, *Dostoevsky's English Reputation (1881-1936)* (Northampton 1939) 8.

20 Grübel, 'De receptie'.

21 G. Segers, 'Fedor Michaelowitch Dostoiwsky', *Nederlandsche Dicht- en Kunsthal. Maandschrift* 2-3 (1885), 89-100, 117-131.

22 J. Romein, *Dostojewskij in de Westersche Kritiek. Een hoofdstuk uit de geschiedenis van den literairen roem* (Haarlem 1924).

23 C., 'Een nihilistische roman', *De Amsterdammer* 371 (1884), 4-5.

24 F.M. Dostojewsky, *Schuld en boete* ('s-Gravenhage 1885).

steekt, alle Nederlandsche critici, in eerbiedig opzien tot den grooten maestro, eenparig hun snarentuig in denzelfden toon zullen stemmen'.²⁵ Ten derde was ook Ten Brink, die in Nederland het belangrijkste aandeel heeft geleverd tot de negentiende-eeuwse popularisering van Dostojevski, ten dele geïnspireerd door diens Duitse succes. Zijn studie 'Theodoor Michailowitch Dostojevski'²⁶ bevat namelijk verwijzingen naar de Baltische literatuurhistoricus Haller,²⁷ die Dostojevski behandelt als tegenstander van de Russische nihilisten. Ook Brinkman, de uitgever van een van de eerste Nederlandse Dostojevski-vertalingen, had het in zijn publiciteitsadvertentie voor *De misleide* over Georg Ebers.²⁸ Een nog duidelijker bewijs van de relevantie van de Duitse Dostojevski-receptie voor de Nederlandse, is de publicatie in 1910 in het tijdschrift *Vragen van de dag* van een uit het Duits vertaald artikel over Dostojevski van Brandes.²⁹ Daarin wordt de Rus afgeschilderd als een verkondiger van de slavenmoraal die zijn psychologische kracht put uit zijn eigen ziekelijkheid.

De vastgestelde cultuurtransfers afkomstig uit de Duitse literatuur verbleken echter bij de ontelbare al dan niet expliciete verwijzingen naar of ontleningen uit de Franse Dostojevski-kritiek. Om te beginnen draagt een aantal hierboven vermelde teksten waarin cultuurtransfers van Duitse origine werden vastgesteld ook een stempel van de Franse kritiek. Zo gaat de eerder genoemde recensie in *De Amsterdammer* terug tot het boek van de Franse literatuurhistoricus Courrière,³⁰ is de Dostojevski-kritiek van Ten Brink³¹ bijna letterlijk ontleend aan De Vogüé, bevat de advertentie van Brinkman³² ook verwijzingen naar niet nader genoemde Franse 'critici van naam', en is ook het in het Nederlands vertaalde essay van Brandes schatplichtig aan de Franse burggraaf.

Over het algemeen kan de impact van de Franse literatuur op de vroege Nederlandstalige Dostojevski-kritiek moeilijk overschat worden – of ze nu in Vlaanderen dan wel in Nederland tot stand kwam. Zo bracht Arij Prins de Russische schrijver in 1885 ter sprake als de auteur van '*Le crime et le châtiment*', waarmee hij *Germinal* van Zola vergeleek.³³ In het daarop volgende jaar verscheen in het *Leeskabinet* een recensie van N.J.B. die gebaseerd was op een artikel van de Franse critica Barine.³⁴ Belangrijker voor de Nederlandse

25 W., 'Schuld en boete', *Nederland. Prosa en poëzie van Nederlandsche auteurs* 1 (1886) 225.

26 J. ten Brink, 'Moderne Romanschrijvers. Theodoor Michailowitch Dostojevski', *Nederland. Verzameling van oorspronkelijke bijdragen door Nederlandsche letterkundigen* 2 (1886), 71-105.

27 K. Haller, *Geschichte der russischen Literatur* (Dorpat 1882).

28 C.L. Brinkman, 'De misleide door Dostojevski', in: L. van Deyssel, *Een liefde. Tweede deel*. (Amsterdam 1887) 181.

29 G. Brandes, 'Dostojevski', *Vragen van den Dag. Maandschrift voor Nederland en Koloniën* 25 (1910), 316-40.

30 C. Courrière, *Histoire de la Littérature contemporaine en Russie* (Parijs 1875).

31 J. ten Brink, 'Moderne Romanschrijvers'; idem, 'Dostojevski', *Vragen van den Dag. Populair tijdschrift op het gebied van staatshuishoudkunde* (Amsterdam 1888), 578-92.

32 Brinkman, 'De misleide'.

33 A. Cooplandt, 'Germinal van Emile Zola', *De Amsterdammer. Weekblad voor Nederland* 407 (1885), 6-7; 408, 10.

34 N.J.B., 'Schuld en boete', *Het leeskabinet. Mengelwerk tot gezellig onderhoud voor beschaafde kringen* 64 (1886) 7.

reputatie van Dostojevski was de studie van Busken Huet.³⁵ Aangenomen mag worden dat die geschreven was onder invloed van de Franse Dostojevski-hype, aangezien 'de begenadigste, de meest gevreesde en soms onbillijkste Nederlandse criticus van de negentiende eeuw'³⁶ zich destijds in de hoofdstad van Frankrijk bevond. De artikelen van De Vogüé worden door Busken Huet niet expliciet vermeld, maar het is onwaarschijnlijk dat hij ze niet gelezen had. De Franse criticus wordt wel expliciet geciteerd in een door *De Amsterdammer* geplaatste recensie van *Souvenirs de la maison des morts* van de hand van Henriëtte van der Meij.³⁷ Hij werd ook duchtig geconsulteerd door haar broer Van der Meij, destijds één van de enige Nederlandstalige critici die zich over Dostojevski uitspraken op basis van onder meer Russische bronnen.³⁸ Bovendien was De Vogüé de hoofdbron voor de lijvige studie die Spin omstreeks de eeuwwisseling over Dostojevski publiceerde in het linkse blad *De jonge gids*.³⁹ Na de eeuwwisseling verloor de Franse literatuur een deel van haar belang als sturende factor voor de Nederlandse Dostojevski-receptie, maar bleef toch van tel. Zo verscheen in 1911 in het weekblad *De samenleving* een lovende recensie door Pieter van der Meer de Walcheren van het Franse stuk *Les frères Karamazov*,⁴⁰ waarmee in Nederland belangstelling werd opgewekt voor Dostojevski's laatste boek.

De blootgelegde cultuurtransfers laten er geen twijfel over bestaan dat de vroege Nederlandse Dostojevski-kritiek meer nog afhankelijk was van Franse dan van Duitse bronnen – terwijl het aantal Russische bronnen in verhouding vrijwel niets voorstelde. De critici die zich met hem inlieten waren vooral te vinden in het francofiele kamp. Tot de eeuwwisseling bleef de Nederlandse roem van Dostojevski onlosmakelijk verbonden met de naam van De Vogüé, wiens autoriteit unaniem aanvaard werd. Gezien zijn invloed wekt het geen verbazing dat de Rus ook bij ons vooral gepopulariseerd werd als evangelisch geïnspireerd kampioen der vernederden en gekrenkten en als sombere meesterpsycholoog.

Dirk Coster heeft er terecht op gewezen dat voor de beweging van Tachtig Dostojevski 'niets beteekend' heeft.⁴¹ Deze veronachtzaming kan worden begrepen als stilzwijgend protest tegen het volgen van Franse literaire modellen. Hier tegenover staat echter het feit dat ook in Frankrijk weerstand bestond tegen de Russen, die in de late negentiende eeuw op de spits werd gedreven. Critici als De Pontmartin en Lemaître verkondigden er dat de Russische literaire mode in het algemeen en Dostojevski in het bijzonder de vaderlandse literatuur aan het verpesten waren. Toevallig of niet zijn zeer gelijkaardige geluiden ook terug te vinden in de Nederlandse literatuurgeschiedenis: Querido

35 C. Busken Huet, 'Nieuwe Russische letteren', *Litterarische fantasien* Reeks 4, deel 8 (1886), 44-61.

36 Citaat uit Van den Berg en Couttenier, *Alles is taal*, 533.

37 H. van der Meij, 'Een tweede Silvio Pellico', *De Amsterdammer* 477 (1886), 5.

38 W. van der Meij, 'Levensschets van Theodoor Dostojevsky', *Los en vast* (1889), 1-40, 117-161, 251-302, 343-392.

39 J.W. Spin, 'Dostojevsky', *De jonge gids* 1 (1898), 550-553, 630-640.

40 P. van der Meer, 'Uit Parijs', *De samenleving. Nederlandsch weekblad* 48 (1911), 649-650.

41 D. Coster, 'Overzicht der antwoorden', *De stem* 1, deel 2 (1921), 1111.

beschouwde de schrijvers Steynen en Van der Meer de Walcheren als ‘verminkte en trieste slachtoffers van het Russisch-literair mysticisme; v.d. Meer vooral van Dostoiewsky’⁴² en de Antwerpse romanschrijver André de Ridder meende dat ‘de noorsche wanhopelingen Ibsen en Dostoievsky’ de natuur van Streuvels hadden verwrongen.⁴³

Hoewel de Franse critici een onuitwisbare stempel gedrukt hebben op de vroege Nederlandse Dostojevski-kritiek, mag die kritiek niet herleid worden tot een inhoudelijke imitatie van de Franse. Ten eerste omdat in de periode 1907-1910 in de Lage Landen een golf Dostojevski-studies verschenen waarin zelfs De Vogüés autoriteit grotendeels genegeerd werd, wat resulteerde in een (tot dan toe) ongekennde mate aan heterogeniteit in de kritiek. Ten tweede omdat zelfs de critici in het Nederlandse taalgebied die te leen gingen bij De Vogüé hun eigen klemtonen legden. Een groot deel van die klemtonen laten zich verklaren door hun ideologische achtergrond of agenda.

Zo merkte Gobbers al op dat de Lierse criticus Gustaaf Segers, de eerste die het boek *Misdaad en straf* uitgebreid ter sprake bracht in de Lage Landen, de Russische schrijver instrumentaliseerde om zijn stelling te poneren dat ieder volk kunst moest creëren conform zijn eigen geest.⁴⁴ Op die manier pleitte hij er tussen de regels voor om de grenzen tussen de veronderstelde verschillende literaturen te bewaken. Volgens Gobbers, die de Dostojevski-kritiek van Segers vergeleek met die van Ten Brink en Busken Huet, is dit conservatieve, nationalistische receptiemotief een typisch Vlaams fenomeen:

Het steunt namelijk op het typische argument van de kleine en zwakke literatuur [de Vlaamse], die, in haar behoefte haar bestaansrecht te verzekeren in de drukkende schaduw van de machtige Franse buur en rivaal, steun zocht in het voorbeeld van het buitenland. En Dostojevski was in dat opzicht inderdaad een bijzonder inspirerend voorbeeld.⁴⁵

De vraag kan echter worden gesteld of het door Segers geschreven essay over Dostojevski met recht kan worden beschouwd als een voorbeeld van typisch Vlaams receptiemotief, aangezien het grotendeels bestaat uit vrij vertaalde citaten uit het werk van Courrière en De Vogüé. Ook mag vanuit een descriptief standpunt bezwaarlijk worden beweerd dat Segers bij het schrijven van zijn recensie optrad als vertegenwoordiger van de Vlaamse literatuur. Ten eerste verscheen zijn stuk in *Nederlandse dicht- en kunsthalle*, een in 1878 in Vlaanderen opgericht tijdschrift, dat gelijktijdig verscheen in Antwerpen en Amsterdam en dat de nadruk legde op samenhangigheid van Noord en Zuid, geïntegreerd in een Groot-Nederlands cultureel geheel. Alvast in dit opzicht was het artikel van Segers dus een bijdrage aan zowel de Zuid-Nederlandse als de Noord-Nederlandse Dostojevski-kritiek. Ten tweede richt Segers zich in zijn oproep om

42 I. Querido, ‘Voor ’t laatst zoekenden’, *De Amsterdammer* 1595 (1908), 10.

43 A. Ridder, *Stijn Streuvels. Zijn leven en zijn werk* (Amsterdam 1907) 59.

44 Gobbers, ‘Dostojevski’.

45 Idem, 15.

zoals Dostojevski conform de eigen volksgeest te schrijven tot de verzamelde Vlamingen en Nederlanders, dat hij min of meer als één 'jolige, eerlijke en goede natie' beschouwde.⁴⁶ Tot slot is het receptiemotief van Segers misschien toch niet zo typisch Vlaams omdat de idee dat het proza van Dostojevski zich laat lezen als een spiegel van het Russische volk ook te vinden is in publicaties van Franse en Nederlandse critici, zoals Courrière, Ten Brink⁴⁷ of de vader van de Nederlandse slavistiek Nikolaas van Wijk.⁴⁸

Over het algemeen geldt dat Dostojevski in Nederland en Vlaanderen veel meer nog dan in de naburige literaturen beoordeeld werd naar ethische maatstaven. Meestal gebeurde dat in het nadeel van de schrijver. Bijvoorbeeld opperde Van der Meij dat *Schuld en boete*, waarin een dubbelmoord met bijl wordt beschreven, in morele zin niet geschikt was voor gewone lezers.⁴⁹ Soms werd Dostojevski echter met ethische criteria aangeprezen. Zo stelde uitgever Brinkman dat de lange lijdensweg waarop Dostojevski's leven neerkwam de stichtelijke kwaliteiten van zijn proza garandeerde.⁵⁰ Het lijkt erop dat de ethische rode draad de eigenheid van de vroege Nederlandstalige Dostojevski-kritiek uitmaakt, of ze nu in Vlaanderen dan wel in Nederland werd geconcipieerd.

Intersystemische cultuurtransfers in de vroege Nederlandstalige Dostojevski-vertalingen

Naast de kritieken waren ook de vertalingen van Dostojevski – die niet minder onbelangrijk waren voor de manier waarop hij in ons taalgebied gepopulariseerd werd⁵¹ – afhankelijk van buitenlandse bronnen. Nu is het een heikele onderneming om te achterhalen welke vertalingen in welke mate een rol gespeeld hebben in de vroege Nederlandse receptie van Dostojevski. Dat de Franse vertalingen bijzonder belangrijk waren, blijkt uit het feit dat er in de Nederlandstalige pers recensies verschenen van Franse Dostojevski-vertalingen,⁵² en dat een auteur als Ten Brink liever citeerde uit *Le crime et le châtiment* dan uit de eveneens beschikbare Nederlandse vertaling van *Misdaad en straf*. Meer informatie wordt verschaft door de grootschalige Dostojevski-enquête die in de vroege jaren 1920 afgenomen werd door Coster.⁵³ Daaruit blijkt dat een

⁴⁶ Segers, 'Fedor', 130.

⁴⁷ Ten Brink, 'Dostojevski'.

⁴⁸ N. van Wijk, 'Over het Russische volkskarakter', *De tijdspiegel* 1 (1907), 155-80, 294-310.

⁴⁹ Prawda-Matka, 'De vermetelheid der wanhoop', *De portefeuille* 8-9 (1886), 385.

⁵⁰ Brinkman, 'De misleide'.

⁵¹ Even-Zohar (*Polysystem*, 45) heeft gewezen op de paradox dat vertalingen in traditionele receptie-studies amper onderzocht worden, hoewel ze een cruciale rol spelen in de beeldvorming van vertaalde auteurs.

⁵² Zoals de eerder genoemde recensie van H. van der Meij.

⁵³ D. Coster, 'Antwoorden op de Dostojevsky-enquête', *De stem* 1 (1921), 1057-1107; idem, 'Overzicht der antwoorden', *De stem* 1 (1921), 1108-1224; idem, 'Dostojevsky's *Schuld en boete*', *De stem* 1 (1921), 1132-1148; idem, 'Nagekomen antwoorden van genoodigden', *De stem* 1 (1922), 77-143; idem, 'Voor en tegen Dostojevsky. De laatste antwoorden', *De stem* 1 (1922), 175-80, 259-288b.

aanzienlijk deel van de respondenten de Rus had leren kennen via Franse en/of Duitse vertalingen. Zij waren echter vrijwel allen hoogopgeleide intellectuelen en in dat opzicht geen doorsnee van de Nederlandse en Vlaamse maatschappij. Terwijl een groot deel van de Nederlandstalige culturele elite in Nederland en Vlaanderen in het Frans en het Duits las, was dit niet het geval voor de gemiddelde lezer. Om een licht te werpen op de vroege Nederlandse Dostojevski-receptie moeten ook de vroege Nederlandse vertalingen van Dostojevski in kaart worden gebracht.

Een van de vragen die in dit verband moeten worden gesteld, is via welke talen de vroege Nederlandse Dostojevski-vertalingen tot stand zijn gekomen. Enkele jaren geleden heeft Grübel deze kwestie aangeraakt.⁵⁴ Ter ondersteuning van zijn stelling dat de Nederlandse literatuur Dostojevski gedurende minstens een halve eeuw ‘ten dele gemeenschappelijk met de Duitse (en in mindere mate met de Engelse) literatuur’⁵⁵ recipieerde, voert hij als hoofdargument aan dat ‘de vroegste uitgaven van Dostoevskijs proza’, hoofdzakelijk doelend op de publicaties voor de Eerste Wereldoorlog, vertaald zijn uit het Duits.⁵⁶ Nadat hij deze uitspraak heeft geïllustreerd met enkele voorbeelden, zoals de vertaling *Schuld en boete* (1885), poneert hij dat in nota bene heel de Nederlandse receptiegeschiedenis ‘uit het Frans [...] maar één titel [van Dostojevski] in het Nederlands [is] vertaald’. Het is daarbij niet duidelijk volgens welke methodologie dit onderzoek is gevoerd.

De door Grübel meegedeelde conclusies worden tegengesproken door mijn descriptief vertaalwetenschappelijk onderzoek. Dat is niet enkel gebaseerd op de onvolledige en onbetrouwbare genealogische informatie die te vinden is in bibliografieën: het gaat uit van een exhaustieve vergelijking tussen een doeltekstencorpus bestaande uit een dozijn Nederlandse Dostojevski-vertalingen uitgegeven in de periode 1881-1914, de overeenkomstige Russische bronteksten, en potentiële intermediaire vertalingen in het Engels, Duits en Frans.⁵⁷ Daaruit blijkt dat slechts één doeltekst van dit corpus rechtstreeks vertaald werd uit het Russisch, dat vijf doelteksten exclusief via het Duits tot stand kwamen, dat twee doelteksten vertaald zijn uit het Duits met enige sporen van Franse bemiddeling, dat één doeltekst in min of meer gelijke mate via het Duits als via het Frans tot stand kwam, en dat twee doelteksten exclusief uit het Frans vertaald werden. Bovendien is tenminste het eerste deel van de tweedelige vertaling *Een misdaad. Wroeging*, dat wegens de onvolledige beschikbaarheid niet opgenomen is in het doeltekstencorpus, een vertaling uit het Frans. Ook een andere niet opgenomen titel, *De kerstboom*, is vermoedelijk een vertaling uit het Frans.⁵⁸ De vaststaande genealogische relaties worden grafisch voorgesteld in figuur 1.

54 Grübel, ‘De receptie’.

55 Idem, 50.

56 Idem, 51-52.

57 Boulogne, *Het temmen*, 405-440.

58 Aangezien vast staat dat dezelfde vertaler F. van Burchvliet een andere titel van Dostojevski, *De onderaardsche geest*, uit het Frans vertaalde.

Hoewel de door Grübel gepresenteerde genealogische data niet kloppen, lijkt de genealogie van de vroege Nederlandse Dostojevski-vertalingen toch te suggereren dat de Nederlandse literatuur meer afhankelijk was van de Duitse dan van de Franse literatuur. Aangezien vijf teksten van het DT-corpus exclusief via het Duits tot stand kwamen, twee doelteksten hoofdzakelijk uit het Duits vertaald werden, één doeltekst voor ongeveer de helft uit het Duits en de helft uit het Frans vertaald is, en drie tot vijf doelteksten volledig of in belangrijke mate bemiddeld zijn door Franse intermediaire teksten, lijkt de Duitse literatuur als bemiddelende instantie een iets doorslaggevendere rol dan de Franse literatuur te hebben gespeeld in de vroege Nederlandse receptie van Dostojevski. Indien men de telling echter baseert op de gebruikte intermediaire teksten in plaats van op de doelteksten, dan verandert de kijk op de machtsverhoudingen: in totaal zijn immers zeven Duitse vertalingen door de Nederlandse vertalers in acht genomen tegenover zes of zeven Franse vertalingen. Deze cijfers suggereren dat de Franse literatuur als bemiddelaar van Dostojevski een rol van vergelijkbare orde speelde als de Duitse literatuur. Daar komt bij dat de Franse receptie gezorgd kan hebben voor de *selectie* van bepaalde werken van Dostojevski ter vertaling, ook als die vertaald werden via het Duits. Belangrijker nog is dat de Franse kritiek allicht ook bepalend was voor de *non-selectie* van bepaalde werken. Gezien de onbetwiste autoriteit van De Vogüé is het legitiem om te vermoeden dat hij met uitspraken als ‘*L’idiot* ne soutient pas la comparaison avec *Crime et châtiment*. [...] Ce n’est pas aux lettrés que je le recommande.’⁵⁹ Nederlandse uitgevers heeft afgeschrikt om een vertaling van de overeenkomstige brontekst op de markt te brengen.

Dergelijke kwantitatieve statistieken zwijgen over de *kwalitatieve* impact van de Duitse en Franse literaturen: in welke mate was Dostojevski in vroege Nederlandse vertaling geermaniseerd dan wel gefranchiseerd? Om hierop te antwoorden, moesten de eigenlijke teksten van de vertalingen onderzocht worden, op macrostructureel en microtekstueel niveau. Deze exhaustieve vergelijking van de doelteksten met de overeenkomstige Russische bronteksten en de Duitse en Franse intermediaire teksten heeft aan het licht gebracht dat vrijwel iedere vroege Nederlandse Dostojevski-vertaling gekenmerkt wordt door belangwekkende verschuivingen tegenover de Russische brontekst.⁶⁰ Daarbij bevinden de meest spectaculaire verschuivingen zich in de Nederlandse vertalingen die gemaakt werden uit het Frans.

Zo blijkt de Nederlandse vertaling *De onderaardsche geest* via de hierboven vermelde Franse vertaling *L’esprit souterrain* terug te gaan op twee totaal verschillende werken van Dostojevski: *De hospita* en *Aantekeningen uit het ondergrondse*. Zoals eerder vermeld, waren die door de Franse vertalers Halpérine-Kaminsky en Morice vakkundig samengevoegd tot één verhaal – met het oog hierop werden de helden van beide originele verhalen aangepast en werden

⁵⁹ E.-M. de Vogüé, ‘Avertissement’, in: Th. Dostoïevsky, *L’idiot* (Parijs 1887) i.

⁶⁰ Boulogne, *Het temmen*, 444-719.

passages aan de bronteksten toegevoegd – om de kansen op succes van de vertaling te verhogen. Nog spectaculairder is het geval van de eerste Nederlandse vertaling van *De gebroeders Karamazov*, die in 1913 in boekvorm verscheen. Bij een analyse is gebleken dat de doeltekst teruggaat op twee verschillende Franse vertalingen, respectievelijk gepubliceerd in 1888 en 1906. De epiloog gaat grotendeels terug op de eerste Franse vertaling *Les frères Karamazov*, eveneens van de hand van Halpérine-Kaminsky en Morice. Dit heeft belangwekkende gevolgen voor het beeld dat gecreëerd werd van de laatste roman van Dostoevski, aangezien de Franse vertalers een radicaal nieuw einde, vol actie en romantiek hebben verzonnen.⁶¹

Hoewel ook de Duitse vertalingen die fungeerden als intermediaire teksten niet altijd adequaat waren, is het gezien de vertaalcreativiteit van Halpérine-Kaminsky en Morice legitiem om te stellen dat Dostoevski in vroege Nederlandse vertaling in kwalitatief opzicht veeleer een Franse dan een Duitse stempel dragen. In het algemeen geldt dat de vroege Nederlandse Dostoevski-vertalingen behalve door verschuivingen die het gemeen heeft met Franse en Duitse vertalingen, ook gekenmerkt worden door verschuivingen die specifiek lijken voor de Nederlandse literatuur: conform de ethische criteria waarmee Dostoevski bij ons beoordeeld werd, geeft vrijwel iedere vertaling van het doeltekstencorpus blijk van het streven van de vertaler om de zedelijke acceptabiliteit van de brontekst te verhogen aan de hand van fatsoenerende ingrepen, zoals het onvermeld laten van seksuele handelingen en toiletaangelegenheden, en het opsmukken van grove uiterlijke beschrijvingen.⁶²

Slotbeschouwing

In dit artikel werd een overzicht gegeven van de intersystemische cultuurtransfers die aan het licht zijn gekomen tijdens recent onderzoek naar de vroege Nederlandstalige receptie van Dostoevski. Dit onderzoek werd gevoerd binnen een polysysteemtheoretisch kader, maar dat sluit niet uit dat daarin verschillende kernpunten van de *histoire croisée* vertegenwoordigd zijn. Het meest opvallende resultaat dat dit onderzoek heeft opgeleverd, is de verregaande naturalisatie van Dostoevski door zijn Duitse en Franse vertalers, die mee vorm heeft gegeven aan zijn ‘acculturatie’ in de Lage Landen. Terwijl de dominante Franse en Duitse literaire polysystemen elkaars receptie van Dostoevski wederzijds hebben beïnvloed, liepen de transfers die vandaaruit vertrokken naar de Nederlandse literatuur slechts in één richting – een vaststelling die door de polysysteemtheorie verklaard wordt aan de hand van de centrale posities van de Duitse en Franse literaturen in het Europese macropolysysteem.

61 P. Boulogne, ‘The French Influence in the Early Dutch Reception of F.M. Dostoevsky’s *Brat’ja Karamazovy*’, *Babel. The International Journal of Translation* 55 (2008) 3, 264–284.

62 P. Boulogne, *Het temmen*, 692–707.

De hamvraag is nu wat de vastgestelde cultuurtransfers afkomstig uit de Duitse en de Franse polysystemen ons vertellen over de grenzen van het Nederlandse literaire polysysteem in de bestudeerde periode. Het antwoord hierop ligt niet voor de hand. Het in dit artikel voorgestelde onderzoek staat in ieder geval toe om vraagtekens te plaatsen bij de conclusies van Gobbers en Grübel, die in de vroege receptie van Dostojevski veronderstelde fundamentele verschillen tussen de Nederlandse en Vlaamse literaturen hebben geduid. Ten eerste blijkt dit problematisch te zijn omdat het nationalistische receptiemotief van Segers niet noodzakelijk typisch is voor de Vlaamse literatuur. Ten tweede heeft vertaalwetenschappelijk onderzoek aangetoond dat de vroege Nederlandse vertalingen van Dostojevski zowel in kwantitatief als in kwalitatief opzicht een duidelijke Franse stempel dragen. Zowel voor Noord als voor Zuid kwam Dostojevski dus vooral aanwaaien uit Parijs. Als gevolg daarvan kan de vraag naar de grenzen tussen de Vlaamse en Nederlandse literatu(r)e(n) niet licht worden beantwoord aan de hand van zijn vroege receptie, zoals Grübel heeft getracht.

Als de vroege receptie van Dostojevski ons iets leert over de specificiteit van de Nederlandse literatuur als polysysteem, dan is het vooreerst dat deze literatuur als poëticaal concept niet autonoom was ten opzichte van de ethiek: haar critici en, te oordelen naar de vastgestelde verschuivingen ook haar vertalers, hechtten in de periode voorafgaand aan WO I groot belang aan ethische evaluatiecriteria. Ten tweede blijkt dat de critici die zich in Vlaanderen en Nederland uitspraken over Dostojevski zich in belangrijke mate lieten leiden door de Franse kritiek, en dat ook de vertalingen werden gekenmerkt door een Franse stempel. Conform de waarschuwingen van Werner en Zimmermann voor 'the myth of homogeneity of national units',⁶³ mag hieruit niet geconcludeerd worden dat de Nederlandse literatuur *en bloc* afhankelijk was van de Franse. Het is nogal evident dat Vlaanderen – waar Frans niet alleen fungeerde als lingua franca, maar ook als officiële landstaal – Dostojevski nog meer dan Nederland door een Franse bril las. Daarnaast maakt de verwevenheid tussen de Franse en de Duitse receptie van de klassieke Russen⁶⁴ het moeilijk om precies na te gaan in hoeverre de Nederlandse literatuur afhankelijk was van het ene dan wel van het andere polysysteem. Zo konden de waardeoordelen van De Vogüé het Nederlandse publiek ook bereiken via Duitsland, aangezien hij door de Duitse naturalisten als een van de hen werd beschouwd.

Het feit dat Dostojevski niet enkel in Vlaanderen, maar ook in Nederland grotendeels een Frans letterkundig fenomeen was, mag niet worden begrepen als een bewijs van de eenheid tussen Noord en Zuid; dat het met name de francofielen waren die met Dostojevski dweepten is een logisch gevolg van het feit

63 M. Werner en B. Zimmerman, 'Beyond comparison: *Histoire Croisée* and the Challenge of Reflexivity', *History and Theory* 45 (2006), 37.

64 Over het belang van deze wederzijdse beïnvloeding in de relatie van Frankrijk en Duitsland tot Rusland, zie M. Espagne, 'Le train de Saint-Petersbourg', in: K. Dmitrieva, M. Espagne (red.), *Les relations culturelles franco-germano-russes après 1870* (Parijs 1996) 311-335.

dat de Dostojevski-hype in Europa nergens zo hevig woedde als in Frankrijk. De Russische schrijver werd voor de Grote Oorlog in West-Europa vooral interessant bevonden omdat hij in Parijs een succesvol literair product was. De Vogüé gold ook in andere literaturen dan de Nederlandse, zoals bijvoorbeeld in de Duitse en zelfs in tal van Slavische literaire polysystemen,⁶⁵ decennialang als de meest toonaangevende criticus op het gebied van de klassieke Russische literatuur. In dat opzicht was hij niet zozeer een Frans, maar wel een Europees criticus. Bovendien was de Nederlandse literatuur niet het enige polysysteem waarin werken van Dostojevski uit het Frans werden vertaald: volgens nieuw vertaalwetenschappelijk onderzoek gaat dit ook op voor het Portugese, Spaanse, Italiaanse, en in eerste instantie zelfs voor het Engelse literaire polysysteem (dat uiteraard bijlange niet in zijn totaliteit afhankelijk was van het Franse).⁶⁶ Met andere woorden worden alle pogingen om aan de hand van de vroege receptie van Dostojevski definitieve uitspraken te doen over de grenzen van de Nederlandse en Vlaamse literatu(r)en gerelativeerd door de vaststelling dat verschillende polysystemen zich – al dan niet onafhankelijk van elkaar – voor deze receptie beriepen op de Franse literatuur.

Pieter Boulogne is doctor in de slavistiek en Oost-Europakunde. In 2013-2014 doceert hij aan de UAntwerpen Sociaal Tolken, Vertaling uit het Russisch en Russische cultuur, aan de KU Leuven Russische taalkunde en aan de UGent Russische literatuur. Zijn onderzoek situeert zich op het snijpunt van de literatuurgeschiedenis en de vertaalwetenschap. Hij houdt een blog bij over Russische literatuur (pieterboulogne.com).

Correspondentieadres: Slavische Studies, Faculteit Letteren KU Leuven, Blijde-Inkomststraat 21 bus 3318, 3000 Leuven, België, pieter.boulogne@arts.kuleuven.be.

65 Deze vaststelling staat in schril contrast met romantische opvattingen over het Panslavisme. Zie W. Edgerton, 'The Penetration of Nineteenth-Century Russian Literature into the other Slavic Countries', in: *American Contributions to the Fifth International Congress of Slavists* (The Hague 1963), vol. 2, 41-78.

66 P. Boulogne, 'Europe's Conquest of the Russian Novel. The Pivotal role of France and Germany', te verschijnen in *IberoSlavica. A Peer-Reviewed Yearbook of the International Society for Iberian-Slavonic Studies. Special Issue: Translation in Iberian-Slavonic Exchange* (2014).

Rectificatie nummer 3, 2013

In de publicatie van Pieter Boulogne van het vorige nummer van *De Negen-tiende Eeuw* (2013, nummer 3) zijn onverhoopt twee fouten geslopen. In de inhoudsopgave staat de verkeerde titel, deze moet zijn: 'De Rus uit Parijs. Dostojevski en de grenzen van de Nederlandse en Vlaamse literatu(u)r(en)'. Bovendien is figuur 1 niet afgedrukt. De redactie biedt haar excuses aan voor beide vergissingen.

